

Viðmerking:

Umskipan av føroyska velferðarsamfelagnum

Tað er ein sannroynd - at búskapur er eitt dynamiskt fyrirbrigdi.

- at ein minni almennur sektor kann varðveita eins høgt tenastustøði sum ein stórir almennur sektorur, um rætt verður borið at.

- at studningur, ið verður latin við skeivum fyrirteyti, kann hava skaðlig ávirking á eina vinnu ella á eitt samfelag.

- at umhugsin og miðvisur vinnulívspolitikkur víðfórir ein stórri og meira kappingarforan privatan sektor.

- at ein umskipan og tillaging av almenna sektorinum til føroysk viderúskifti ikki hevur verið fullfórd.

Hesar eru nakrar av teimum sannroyndum, ið eg fari at víðgera í hesu grein.

Árin av minkandi ríkisveitingum
Partar av tí kjakinum, ið Hvítabók hevur verið grundarlag undir, hevur verið ið sakligt og mennandi og vil eg, eins og onnur, gleðast um hetta. Eg havi tó eina viðmerking til kjakið viðvíkjandi árinum av minkandi ríkisveitingum og árin tess á tenastustøði í samfelagnum.

Eg skal ikki taka aftur øllum til, ið hevur verið skrivað um hesi árin seinastu tíðina, men vist hevur fleiri ferðir á, tæy so kallaðu 'kreppulíknandi' tekin, ið kunnu standast sum stuttliðararín av eini minkandi ríkisveiting, og til hetta havi eg eina viðmerking. Eingin ivi skal verða um, at ávís árin vilja standast av einum niðurskurði av ríkisveitingunum, og sum tað so ofta fyrr hevur verið nevnt, so er ómetaliga tørfort at gera nágreinligar metingar um hvørji hesi árin verða.

Ávís boð hava verið frammi um hvørji stuttliðararín kunnu standast. Eg skal ikki afturvísja, at hesi árin kunnu gerast veruleiki um skeivt verður borið at, men meti eg, at hesi boð ið nógvum fórum hava verið lýst í alt ov statiskum og teoretiskum høpi.

Búskapur er sum kunnugt eitt sera dynamiskt fyrirbrigdi og uttan mun til, hvussu búskaparteoriir royna at meta um framtíðararín, so vísir veruleikin seg altíð, at verða nógv meira fjøltáttuð.

Fyri tað fyrsta vil eg vísa á, at tað ikki er rætt at líkastilla:

1) Árin av eini búskaparkreppu har ein stórur partur av inntøkugrundarlagnum verður tikið burtur nærum

uttan ávarðing og ofta uttan neyðugar fyrirreikingar.

2) Árin av einum skipaðum og stigvísnum niðurskurði av ríkisveitingunum. Undir 'kreppulíknandi' umstøðum fær samfelagið og búskapurin ikki møguleika fyri at gera seg til reiðar til henda inntøkuniðurskurð. Somuleiðis er heldur ikki møguleiki fyri at leggja eina ætlan fyri umskipan og nýghusan fyri at víga upp imóti inntøkuminkingini áðrenn inntøkur minka. Tá hetta ger seg galdandi vilja standast ávís 'klassisk' árin.

Ódrvisini er, tá ið talan er um ein stigvísan niðurskurð í inntøkuni yvir eitt ávíst áramál. Tá fáa samfelagið og búskapurin sjálvsagt tíð og vitan til at kunna tillaga seg til nýggju umstøðurnar, og harvið vilja árinini ikki verða tæy somu. Ein kann enná fara so vítt sum at siga, at um áramálið til umskipan, tillaging v.m. varð nóg langt, og viljin var til staðar at gera tær neyðugu umskipanir og tillagingarnar vildu als eingi negativ árin staðist av inntøkuminkingini. Tvørturímóti vildi inntøkuminkingin skundað undir neyðuga nýghusan og umskipan, ið annars ikki vildi verið innfórd, til frama fyri heildarbúskapin og samfelagið. Men hetta er sjálvsagt eisini av teoretískt, tí í veruleikanum, vilja tað standast ávís árin av einum niðurskurði, tó, um rætt verður borið at, ikki so ógvuslig, sum ávíst hevur verið av ávísnum búskaparfrøðingum, og sum altíð verða hesi árin í sera stóran mun ávirkað av tí búskaparpolitikki, ið valdur verður.

Stutt- og langtíðararín
Fyri tað næsta, vil eg vísa á, at eg meta tað ikki verða rætt, í samband við ein niðurskurð av ríkisveitingunum, at tosa um: Stuttliðararín eru árin meðan ríkisveitingarnar verða minkaðar t.d. 10-15 ár og síðan at tosa um langtíðararín, tá ið ríkisveitingarnar eru heilt burtur.

Her vil eg aftur minna á, at búskapur er eitt dynamiskt fyrirbrigdi. Ein niðurskurður í ríkisveitingunum fer at fara fram í fleiri stigum yvir eitt ávíst áramál. Tískil verður tað áramálið har ríkisveitingarnar verða skerdar sjálvsagt merkt av bæði stutt- og langtíðararínunum.

Um vit ímynda okkum ein niðurskurð av ríkisveitingunum á hvørjum árið frá árið 1 til ár 15, so vilja lang-

tíðararínini, sum í stóran mun mugu sigast at verða positiv, uppvega partar av teimum 'negativu' stuttliðararínunum, ið máttu standast, av fyrsta niðurskurðinum, longu verða veruleiki ár 3, 4 ella ár 5. Hvussu langt áramálið verður áðrenn langtíðararínini gerast veruleiki gerst styttri jú skjóttari vinnulívið, samfelagsbúskapurin og politikkurin tillagar seg, og hetta er aftur heft av teimum fyrirreikingum, ið verða gjørdar undan eini tilfari verkætlan.

Tað vilja soleiðis standast ein blandingur av stutt- og langtíðararínunum yvir tað áramálið, ið ríkisveitingarnar verða skerdar, og tískil vilja árinini als ikki gerast so ein-síðis sum ávísar búskaparteoriir vísa á.

Viðmerkjast skal, at yvirskotið á almennu figgjarætlárinum í lótu er so mikið stórt, at møguleiki er fyri at skerja blokkín í helvt uttan at niðurskurðurin víðfórir árin á búskapin ella samfelagið, men her skal hædd takast fyri, at vit eru í góðum árum.

Tenastustøði
Fyri tað triða vil eg vísa á, at tann umtalan, ið hevur verið av árinum av minkandi almennum sektori í alt ov litlan mun hevur víst á tað ávirkan, ið hetta kann fáa á, ikki bert bytið millum almenna- og privata sektorin, hesin parturin hevur verið nógv umtalaður, men eisini á tenastustøði í samfelagnum. Avleiðingarnar á tenastustøði hevur verið umtalað, men í flestu fórum hevur bert verið staðfest, at minni inntøkur eiga at víðfóra lægri tenastustøði. Ja, um einki verður gjørt fyri at tillaga og umskipa almenna sektorin, hevði hetta gjørt ein veruleiki, ið hetta gjørdi ein veruleiki, at ein minni almennur sektorur vil, við rættari umskipan geva møguleika fyri nógvum fyrirnumum, ið m.a. kunnu gagna tenastustøðinum.

Viðvíkjandi býtinum millum almenna- og privata sektorin, ið verður meira javnt um ríkisveitingarnar minka burtur, hevur hetta í longdini í stóran mun positivt avleiðingar fyri samfelagið sum heild, tí sum Búskaparnevndin eisini vísti á, so er almenni sektorin í Føroyum í dag 'ov stórur' relativt til tann privata sektorin. Sakin er tann, at tað týðningarmesta tilfeingið, ið Føroyar eiga, er fólkíð, ið her býr. Neyðugt er tískil, at samfelagið fær

sum mest burtúrur tí arbeiðsmegi sum er til taks, og at fólkíð fær so góðar umstøður og so nógv frælsi sum møgulegt at virka undir. Sagt hevur m.a. verið, at minkandi ríkisveitingar vilja víðfóra lægri tenastustøði, men hetta er eftir minum tykki ein alt ov einsíðis meting. Hetta kann sjálvsagt vísa seg at gerast veruleiki um neyðug umskipan ikki verður sett í verk, men um rætt verður borið at, kann verulíkin gerast ein heilt annar. Eingin ivi skal verða um, at niðurskurðurin í ríkisveitingunum og harvið í almennu inntøkunum fer at krevja eina umskipan av almenna sektorinum, soleiðis, at hesin gerst minni. Men við eini skilgáðari umskipan tyðir hetta ikki, at tenastustøði í samfelagnum fellur ella at fólk gerast arbeiðsleys. Summi vilja siga nei, tí 'neyðin lærir nakna kvinnu at spinna', men hetta meti eg verða at undirmeta føroyingar. Tað eru nevnliga nógv, ið fegin vildu ríkið eigið virksemi bæði innan tenastur og idnað, um møguleiki var fyri hesum. Um Føroyar skulu gerast eitt fullveldisríki skulu fleiri fólk setast í starv innan ávís øki, men samstundis vil ein umskipan víðfóra at aðrir partar av almenna sektorinum minka, og at føroyingar innan hesi øki fáa møguleika fyri at reka eitt nú tenastuvirksemi, har tað almenna í dag hevur einareði. Við eini umskipan, ið víðfórir, at almenni sektorin verður lagaður í enn stórri mun til føroysk viderúskifti, at lóggávan verður føroysk og lettari at umsita, at tað almenna útlitirar partar av almennu tenastunum og enná privatisera ávísar partar, har meti verður at hetta gevur eina betri tenastu til lægri kostnað o.s.fr., kann tað almenna soleiðis minka útreiðslurnar og samstundis frígeva arbeiðsmegi og marknað, soleiðis, at fólk fáa møguleika fyri at reka eigið virksemi og soleiðis kan tenastustøðið varðveitast enná við møguleika fyri lægri kostnaði, um rætt verður borið at.

Í útløndum sæst, at umskipanir av almennu sektorinum, ið m.a. innibera útlitirar og í ávísan mun privatiseringar hava víst seg at geva góð úrslit. Her er eitt dømi um útlitirar. Um almenni sektorin útlitirar eitt nú reingerð og matgerð á sjúkrahúsum og ellis- og umlættjargheimum, verður arbeiðið latið

Kristina Danielsen stud. polit. & stud. jur

privatum fyrirkøsum at reka. Men samstundis verða treytir settar, ið privatu fyrirkøsum skulu fylgja, og almenni sektorin skal síðan gjalda privatu fyrirkøsum fyri tenastuna. Hetta verður sjálvsagt bert gjørt innan umráði, har arbeiðið kann gerast eins gott og nú ella betri fyri lægri pris enn tað almenna sjálvst kann gera arbeiðið. A henda hátt verður møguleiki hjá privatum fyrirkøsum at koma inn á umráði, ið tað almenna situr á í dag, og tað almenna fær møguleika fyri at bjóða fólkíð eitt hægri tenastustøði til ein lægri pris, og kappingin millum fyrirkøsumar víðfórir, at tenastustøðið hækkar. Hetta hevur vist seg at verða ein sannroynd í flestu fórum tá ið útlitirar eru gjørdar, men sjálvsagt hava útlitirarar eisini miseydnast í ávísnum fórum. Neyðugt verður tískil at fara fram við umhugsni og fyrirvarni, tá ið valt verður at útlitirar ella privatisera fyri at tryggja tenastustøðið og kostnaðarstøðið. Neyðugt er m.a. at tryggja kapping millum fyrirkøsumar, tí samfelagsliga er eitt privat monopolvirksemi oftast verri enn eitt alment monopol.

Ein vælskipað umskipan av almenna sektorinum vil í longdini víðfóra eitt lægri skattastøði og betri tenastustøði, men hetta eydnast bert, um røttu umstøðurnar verða skaptar fyri privata sektorinum og treytir verða settar til tenastustøði, kapping v.m.. Minkandi almennar útreiðslur og óktr inn-tøkur frá vinnulívinum

kunnu samsvara teimum minkandi ríkisveitingunum, um ein rimulig avtala fæst við donsku stjórnina, men eitt lægri skattastøði kemur ikki upp á tal fyrr enn eitt longri áramál er gingið, og búskapurin og samfelagið hava tillagað seg til nýggju umstøðurnar.

Blokkurin og studningur
Ein trupuleiki í dag er, at av tí, at blokkstuðulin og aðrar ríkisveitingar verða latnar føroyska samfelagnum uttan at samfelagið skal yta nakað afturfyri, og hesar veitingar verða nýttar úti í samfelagnum, i staðin fyri til uppsparing e.l., hevur blokkurin sama árin á føroyska búskapin sum ávísar studningar til vinnulívið hevur á vinnubúskapin og sum kunnugt hevur hetta sera avlagandi árin á búskapin. Eitt nú, lægri produktivitet, hægri prisstøði og verri kappingarevni o.s.fr.. Stutt sagt verður fulla potencialið hjá samfelagnum ikki nýtt og við tíðini vil hetta verða ein stórur vansi fyri samfelagið.

Tørfort kann verða at skilja, hvussu tað kann verða til vansa fyri eitt samfelag at móttaka nærum 1 mia. kr. um árið. Sjálvsagt er tað eisini gott fyri samfelagið at fáa henda pening, um hesin bert varð nýttur á rættan hátt, fyri at sleppa undan, at hesin peningur ávirkar javnvága í samfelagnum og búskapinum negativt, sum í seinasta enda er til vansa fyri øll í samfelagnum. Um blokkurin t.d. varð settur í ein búskapargrunn til m.a. konjunktur-